

บทบาทของพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ในการให้
ความชอบธรรมทางการเมือง : ศึกษากรณี
พุทธศาสนาของชนชั้นกลางไทยในเมือง*

เสนอในการสัมมนาโดย ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน

รศ.ม.ร.ว.พฤทธิสาณ ชุมพล** ผู้ดำเนินการอภิปราย

ห้องนี้เต็มไปด้วยคน แต่ว่าอาจารย์คณะรัฐศาสตร์ค่อนข้างจะน้อยตามเคย เราก็ได้เชิญ
หลาย ๆ ที่ หลาย ๆ ท่าน หลาย ๆ สาขา เพราะว่าเรื่องที่จะคุยวันนี้เป็นเรื่องที่ดูแล้วมีทั้งสิ่งที่
ปรัชญา เป็นสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ ผสมหลาย ๆ อย่างอยู่ตรงนี้
ก็เลยคิดว่าคงมีผู้สนใจหลาย ๆ จุด หลาย ๆ สาขาด้วยกัน เป็นที่น่ายินดีว่าได้กรุณามาร่วมกัน ได้ คุณ
Peter Jackson นี่ก็แวะเวียนมาเมืองไทยหลายหนและก็เขียนหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาของไทย
2 เล่มด้วยกัน เล่มแรกเป็นวิทยานิพนธ์ เรื่อง เกี่ยวกับท่านพุทธทาส โดยใช้ชื่อว่า Buddhadasa A
Buddhist Thinker for the Modern World ซึ่งทางสยามสมาคมเป็นผู้จัดพิมพ์ และก็มีเล่มใหม่
ซึ่งออกมาเมื่อปีที่แล้วเรื่อง Buddhism, Legitimation, and Conflict : The Political Function of
Urban Thai Buddhism (Singapore, ISEAS, 1989) ก็เป็นการวิเคราะห์ประวัติความเป็นมา
ของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ แล้วอีกครั้งหนึ่งพูดถึงสำนักพุทธศาสนาต่าง ๆ เช่นธรรมกาย

*บทความเสนอเป็นภาษาไทยโดย ดร.ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน ในการสัมมนา จัดโดยฝ่ายวิชาการและ
วิเทศสัมพันธ์ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม
2533 ณ ห้องประชุมเกษมอุทยานิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ (บรรณาธิการโดย ม.ร.ว.พฤทธิสาณ ชุมพล)ดร.แจ็คสัน
เป็น Senior Project Officer, Thai National Curriculum Project, Australian Capital Territory
Ministry of Education, Canberra, Australia.

**รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการปกครอง และรองคณบดีฝ่ายวิชาการและวิเทศสัมพันธ์ คณะ
รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สันติอโศก อะไรต่าง ๆ อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งมีบทบาทเคลื่อนไหวในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ในเชิงท้าทายแนวคิดทางพุทธศาสนาของผู้ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นอำนาจทางสถาบันสงฆ์ ซึ่ง Peter ก็ดูเหมือนว่าจะเห็นว่าเหล่านี้เป็นอาการของการปรับตัวต่อโลกสมัยใหม่ แต่การคิดแบบวิทยาศาสตร์ของคณะสงฆ์ก็มีความเชื่อมโยงกับชนชั้นกลางหลายกลุ่มที่พยายามที่จะช่วงชิงอำนาจรัฐในปัจจุบัน นั่นคือสิ่งที่ผมสามารถที่จะเรียงร้อยมาจาก 3 หน้ากระดาษของหนังสือเล่มนี้ ซึ่งผมต้องสารภาพว่าผมคงเข้าใจลึกเพียงประมาณ 20 % เพราะฉะนั้นก็เป็นการดีที่ คุณ Peter ได้มาอยู่กับเราในวันนี้ และก็จะคุยกับเราในเรื่องทำนองนี้ คุณ Peter ตอนนี้เข้าใจว่าอยู่ที่นครปฐม มาอยู่ทำไม ทำอะไร คุณปิเตอร์ คงจะกรุณาอธิบายเอง ขอเชิญครับ

Dr. Peter Jackson

ที่จริงแล้วผมไม่ได้เป็นอาจารย์สอนที่ออสเตรเลีย แต่ว่ารับราชการในกระทรวงศึกษาธิการของรัฐบาลในออสเตรเลีย ต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับโครงการหลาย ๆ โครงการเกี่ยวกับการสนับสนุนการสอนภาษาไทยในออสเตรเลีย ในระดับบริหาร และปีนี้เป็นปีแรกที่เราจะจัดโครงการ (Programme) ให้นักศึกษาของเราที่เรียนภาษาไทยระดับอุดมศึกษาในออสเตรเลีย ได้มีโอกาสที่จะมาเรียนภาษาไทยต่อในมหาวิทยาลัยที่นี่ (คือที่มหาวิทยาลัยศิลปากร) และสามารถเก็บหน่วยกิตได้ด้วย จึงเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับนักศึกษา แต่ว่าพวกเราจะต้องเอาวัสดุที่เราใช้สอนที่ออสเตรเลียมาสอนที่นี่ โดยอาศัยอาจารย์ประจำที่ทับแก้วแล้วก็อาจารย์อีก 2 คน อาจารย์คนไทยที่สอนภาษาไทยที่ออสเตรเลีย แต่ว่าจะมาเป็นอาจารย์พิเศษในโครงการนี้ด้วย

โครงการนี้ เพิ่งเริ่มต้นมาเมื่ออาทิตย์ที่แล้ว นักศึกษาเรามี 21 คน มาจากมหาวิทยาลัย 3 แห่ง คิดว่าในปีต่อไปเราคงจะมีหลาย ๆ แห่งที่สนใจอยากจะมาศึกษาอีกนะครับ นักศึกษาที่มาครั้งนี้ เคยเรียนภาษาไทยมา 2 ปีแล้ว หมายความว่านักศึกษาจะต้องเรียนภาษาไทยที่นี่เป็นปีที่ 3 และจะต้องเรียนแบบ 5 ชั่วโมงต่อ 1 วัน เท่ากับ 1 อาทิตย์ที่ออสเตรเลีย คือต้องเรียนเต็มที่มาก ๆ นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งของนโยบายใหม่ของรัฐบาลออสเตรเลียที่ต้องการจะสนับสนุนการสอนภาษาเอเชีย แต่ส่วนใหญ่จะสอนภาษาไทย ที่จริงแล้วมี 7 ภาษาที่ต้องการจะเน้นในการสอนระดับมัธยมและระดับอุดมศึกษา โดยมีภาษาจีน อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น ไทย เกาหลี เวียดนาม และอินเดีย ส่วนงานหลักของผมคือ การจัดสอนภาษาไทยระดับมัธยม มีหลักสูตรตำรา จัดครู อะไรอย่างนี้ทั่วไป ที่จริงแล้วผมอยากจะทำการวิจัยต่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา และรัฐอะไรอย่างนี้แต่ไม่มีเวลา จะต้อง

ถ่ายทอดแบบนี้เพราะมันเป็นงานอดิเรกไปแล้วนะครับ เอาไว้หลังจากทำการวิจัยเสร็จแล้วผมอาจจะมีโอกาสมาทำการวิจัยต่อ แต่วันนี้จะต้องขอขอบคุณทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เชิญผมมาอภิปรายในวันนี้ และครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ผมอภิปรายเป็นภาษาไทย เคยแต่คุยกับชาวบ้านนะครับ แต่ว่าไม่เคยอภิปรายแบบนี้รู้สึกเสียว แต่หวังว่าทุกท่านคงฟังผมออก แต่ว่าผมจะใช้เวลาพูดประมาณ 40 นาทีแล้วจึงเป็นการตอบคำถาม

ผมคิดว่าคงจะเป็นการดีที่สุด ถ้าผมจะพูดถึง Structure ทัวไปของหนังสือเล่มนี้* นะครับ ที่จริงเมื่อปี 1987-1988 ผมได้รับทุนวิจัยพิเศษที่สถาบันเอเชียอาคเนย์คดี ที่สิงคโปร์ หนังสือเล่มนี้เป็นการวิจัยในครั้งนั้น ซึ่งทำหลังจากที่ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกซึ่งได้รับการตีพิมพ์โดยสยามสมาคม ตอนที่ผมทำการวิจัยเกี่ยวกับพุทธศาสน์ผมสังกัดภาควิชาปรัชญา ในคณะอักษรศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติดอฮ์เตอเรลีย์ และช่วงนั้นค่อนข้างจะสนใจเกี่ยวกับทางปรัชญา กับ idea เจๆ แต่ในระหว่างที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับทางพุทธศาสนา สาวกและลูกศิษย์ของท่านเกิดสนใจในคนที่นับถือและสนใจคำสั่งสอนของท่านพุทธทาส วิถีดีความพระไตรปิฎกและคำสอนพุทธศาสนาของท่าน ผมสังเกตว่าคนที่สนใจแบบนี้ส่วนมากจะเป็นปัญญาชน ชนชั้นกลาง คนที่มีการศึกษาซึ่งตอนแรกๆ ผมไม่ได้นึกถึงมากนะครับ แต่ในที่สุดผมกลับคิดว่าทำไมความคิดแบบนี้จะมี idea ที่จำกัด แล้วคนที่ผมเห็นในมหาวิทยาลัยหลาย ๆ ท่านจะชมพุทธทาสมากโดยเฉพาะในประมาณ 5-6 ปีก่อน คิดว่าสมัยนี้อาจจะมีพระภิกษุรูปอื่น ๆ ที่เป็นพระรุ่นใหม่ที่อยู่ในความนิยมของคนมากกว่า แต่สมัยนั้นท่านพุทธทาสยังเป็นอันดับหนึ่งของคนที่สนใจเกี่ยวกับพุทธศาสนาในแนวสังคมวิทยาในประเทศไทย ผมก็เกิดสนใจว่าทำไมพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์ คำดี คำสอน แล้วที่จริงมีความสัมพันธ์กับ structure ของภาษาศาสตร์อย่างไร ดังนั้นจึงเป็นพื้นฐานของการทำวิจัยครั้งที่ 2 ของผม

คำสั่งสอนทางพุทธศาสนาให้คำอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับสังคม และระหว่างปัจเจกชนกับจักรวาล

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาผู้นำทางการเมืองของไทย ได้พยายามนำคำอธิบายทางพุทธศาสนานี้มาใช้แสดงความยุติธรรมและความถูกต้องของสถาบันการเมืองของสังคมไทย การนำคำ

*หมายถึงหนังสือ Buddhism, Legitimation, and Conflict : The Political Functions of Thai Buddhism, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1989.

สั่งสอนทางพุทธศาสนามาใช้แบบนี้ อาจจะเรียกได้ว่าเป็นหน้าที่ (function) ให้ความชอบธรรมกับระบบการเมืองของพุทธศาสนาในสังคมไทย

ในประวัติศาสตร์ไทย เมื่อคำสั่งสอนทางพุทธศาสนามีความสำคัญทางการเมือง คณะสงฆ์ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางศาสนาย่อมยังมีความสำคัญต่อระบบการเมืองของไทยด้วยตามลำดับ ในฐานะที่เป็นสถาบันหลักของสังคมไทย จนในที่สุดคนไทยทั่วไปถือกันว่า ความมั่นคงของสังคมและระบบการเมือง ตลอดจนกระทั่งการรักษาเอกราชทางการเมืองของชาติไทย จะขึ้นอยู่กับความมั่นคงและสันติสุขภายในสถาบันสงฆ์ไม่มากนักน้อย นอกจากนั้นคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ในเมืองไทย ได้มีหน้าที่สำคัญทางการเมืองมากกว่า 700 ปี ทั้งนี้ก็เพราะว่าในอดีตผู้นำทางการเมืองเคยนำคำสั่งสอนนี้มาเพื่อสร้างคำอธิบายโครงสร้างของสังคมไทยและระบบการเมืองไทย คำอธิบายที่มีลักษณะกึ่งศาสนาและกึ่งการเมืองนี้ ส่วนมากจะอาศัยกฎแห่งกรรม กล่าวคือผู้ใดจะสูงหรือต่ำจะเป็นเจ้าหรือเป็นทาสจะมีบารมีหรือไม่ทั้งหมดนี้จะขึ้นอยู่กับกรรมของคนนั้นเท่านั้น

ถึงแม้ว่า โครงสร้างของรัฐและระบบการเมืองในเมืองไทยได้เปลี่ยนแปลงไปมากมายในศตวรรษนี้ ผมยังมีความเห็นว่าพุทธศาสนายังคงทำหน้าที่ให้ความชอบธรรมกับระบบการเมืองเหมือนเดิม แต่ว่าตลอดศตวรรษนี้มีการเปลี่ยนแปลงภายในสถาบันพุทธศาสนาเกิดขึ้นพร้อมกันกับหรือภายหลังการเปลี่ยนแปลงในสังคมภายนอก ตัวอย่างเช่น ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ท่านพุทธทาสภิกขุและลูกศิษย์ของท่านเริ่มทำงานเมื่อประมาณ 50 กว่าปีมาแล้ว นับแต่นั้นมาคำสั่งสอนของพุทธศาสนาได้รับการตีความในแนวใหม่แตกต่างจากเดิมมาก จนลักษณะของพุทธศาสนาที่ปัญญาชนไทยนับถือกันในสมัยนี้แตกต่างไปจากพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมในหลาย ๆ ด้าน

อีกประการหนึ่ง คือ วิถีปฏิบัติธรรมของฆราวาสได้รับการปรับปรุงมากในศตวรรษนี้ด้วย โดยฆราวาสเกิดสนใจปฏิบัตินั่งสมาธิวิปัสสนากันมาก ซึ่งไม่กัศตวรรษมาแล้วจะถือกันว่าเป็นการปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุเท่านั้น เพราะว่าเป็นวิถีปฏิบัติธรรมที่จะทำให้เกิดพลังอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์มาก

อีกประการหนึ่งที่น่าสนใจคือว่า โครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ไทย ได้รับการปรับปรุงถึงสามครั้งด้วยกันในช่วงศตวรรษนี้ ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงภายในภายในพุทธศาสนายังมีอีกหลายประการ ซึ่งในที่นี้ไม่มีเวลาพอที่จะเอ่ยถึงทั้งหมด แสดงว่าพุทธศาสนาได้เปลี่ยนแปลงไปมากในหลายแง่หลายมุมในระยะเวลา 100 ปีที่ผ่านมา

ผมมีความเห็นว่าสาเหตุที่พุทธศาสนาในเมืองไทยต้องมีการเปลี่ยนแปลงมากถึงระดับนี้ ก็เพื่อให้คำสั่งสอนและการปฏิบัติทางศาสนายังคงสะท้อนถึงระบบและโครงสร้างของสังคมการเมืองและโลกทัศน์ในเมืองไทยปัจจุบัน แต่ว่าที่สำคัญกว่านี้คือว่าพุทธศาสนาจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อที่จะรักษาบทบาทหรือหน้าที่ (function) ทางการเมืองดั้งเดิมของศาสนาเอาไว้ การรักษามบทบาททางการเมืองของพุทธศาสนานี้ มีความสำคัญมากดังจะเห็นได้จาก การที่รัฐบาลไทยได้ปรับปรุงระบบการบริหารคณะสงฆ์ไทยถึง 3 ครั้งด้วยกัน ตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลที่ 5 และทุกครั้ง ที่ปรับปรุงฝ่ายรัฐบาลไทยจะพยายามที่จะเอาโครงสร้างของระบบการเมืองไทยในสมัยนั้นเป็นแม่แบบสำหรับโครงสร้างใหม่ของการบริหารคณะสงฆ์ไทย อาจกล่าวได้ว่าการรักษาความสมดุลย์ระหว่างระบบการเมืองและระบบการบริหารคณะสงฆ์ไทยเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากต่อระบบการเมืองในประเทศไทย

พุทธศาสนายังมีค่าในทางเป็นสัญลักษณ์มากในเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่เป็นสื่อกลางเพื่อแสดงความคาดหวังของชาวไทยทั่วไป ไม่เพียงแต่ในทางศาสนาหรือการหาวิธีดับทุกข์หรือสร้างความสุขในชีวิตส่วนตัวเท่านั้น แต่ยังในทางโลกหรือการแสวงหาความรุ่งเรืองมั่งคั่งและความเจริญทางวัตถุอีกด้วย

ในการถกเถียงกันเรื่อง ปัญหาของสังคมไทยและระบบการเมืองไทยในยุคปัจจุบัน concept และคำสั่งสอนจากพุทธศาสนา ยังจะมีบทบาทที่สำคัญมากพอสมควร โดยที่พระภิกษุและฆราวาสหลายท่านกำลังพยายามที่จะวิเคราะห์ และหาวิธีแก้ไขปัญหาในสังคมไทย โดยอาศัยกรอบความคิดที่นำมาจากพุทธศาสนา แต่ว่าในการนำคำสั่งสอนของพุทธศาสนามาใช้เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาด้านสังคมและการเมืองนี้ จะมีปรากฏการณ์หนึ่งซึ่งน่าสนใจมาก กล่าวคือ คนในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยจะมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนพระภิกษุ สำนักสงฆ์ หรือขบวนการทางศาสนา ซึ่งใช้วิถีชีวิตคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาในทางที่สอดคล้องกับหรือสะท้อนถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทางการเมืองหรือทางสังคมโดยทั่วไปของกลุ่มนั้นๆ ทั้งนี้ผมมีความเห็นว่าจะเป็นการรูปแบบใหม่ของหน้าที่ทางการเมืองของพุทธศาสนา ซึ่งโครงสร้างหรือลักษณะของหน้าที่นี้ได้รับการเอาไว้มานับแต่โบราณกาลจนถึงบัดนี้ เพียงแต่ว่าทั้งวิถีชีวิตคำสั่งสอนและกลุ่มผลประโยชน์ที่จะสนใจนำพุทธศาสนามาใช้ในทางนอกเหนือศาสนาทั้งสองอย่างนี้ได้เปลี่ยนแปลงมาเรื่อย ๆ แล้วในสมัยปัจจุบันจะมีกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมไทยหลาย ๆ กลุ่ม ต่างก็กำลังแสวงหาผลประโยชน์ของตนโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มอื่น ๆ หรือผลประโยชน์ของคนทั่วไป แต่ละกลุ่มนี้ส่วนมากจะมีแนวโน้มที่สนับสนุนพระภิกษุหรือขบวนการทางศาสนาขบวนการใดขบวนการ

การหนึ่ง ซึ่งสมาชิกของกลุ่มผลประโยชน์นั้นรู้สึกว่ พระภิกษุรูปนั้นหรือขบวนการทางศาสนานั้นตีความคำสอนและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาในแง่ที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ทางโลก ทางสังคมของเขา

ในสมัยนี้ มีกลุ่มผลประโยชน์หลายกลุ่มกำลังแข่งขันกัน กำลังโต้แย้งกัน และกำลังขัดแย้งกันอยู่เป็นประจำ การแข่งขันขัดแย้งนี้จะมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนาด้วย คือจะทำให้พุทธศาสนากลายเป็นจุดกลางหรือจุดเชื่อมที่จะสะท้อนถึงการแข่งขันกันเอง และความขัดแย้งกันในสังคมภายนอก คือผมมีความเห็นว่า ความขัดแย้งในสังคมภายนอกได้มีอิทธิพลต่อสถานการณ์ภายในของพุทธศาสนาตลอด แต่ว่าที่ความขัดแย้งในสังคมภายนอกได้เติบโตขึ้นมากในศตวรรษนี้ หมายความว่า ความขัดแย้งภายในพุทธศาสนาเกิดมากขึ้นตามลำดับแล้วความขัดแย้งนี้จะเกิดขึ้นในทุกด้านของพุทธศาสนา คือในการถกเถียงกันว่าจะจัดระบบการบริหารคณะสงฆ์ไทยอย่างไร จึงจะเหมาะสมสำหรับสมัยนี้ และในการตีความคำสั่งสอนและวิธปฏิบัติธรรมเพื่อให้เกิดความเหมาะสมสำหรับคนและสังคมไทยในยุคปัจจุบัน ผมไม่ได้เสนอว่า เราสามารถที่จะเข้าใจที่มาของหลักทางศาสนาหรือคำสอนเกี่ยวกับการหลุดพ้นของแต่ละบุคคลในพุทธศาสนาจากการวิเคราะห์สถานการณ์ในสังคม หรือระบบการเมืองที่อยู่นอกเหนือพุทธศาสนา ผมเพียงแต่เห็นว่าการวิเคราะห์ความเป็นไปของสถานการณ์สังคมและการเมืองที่อยู่นอกเหนือพุทธศาสนานั้นจะเป็นกุญแจหรือประตูที่จะนำเราไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในการตีความหลักและคำสอนของพระพุทศาสนา ผมเห็นว่าในการทำ ความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงในการบริหารคณะสงฆ์ไทย การเปลี่ยนแปลงในการตีความคำสั่งสอนของพระพุทเจ้าและการเปลี่ยนแปลงในหลักหรือวิธปฏิบัติธรรมที่เกิดขึ้นในเมืองไทยในศตวรรษนี้ เราจะต้องเข้าใจหน้าที่ในการให้ความชอบธรรมต่อระบบการเมืองและสังคมของพุทธศาสนาเสียก่อน กล่าวคือเราจะต้องเข้าใจวิถีที่พุทธศาสนาให้ความหมาย ความสำคัญ อำนาจ และศักดิ์ศรีต่อกิจการในสังคมทั่วไปที่อยู่นอกเหนือตัวพุทธศาสนา

โครงสร้างทางสังคมวิทยาของพุทธศาสนาในเมืองไทย

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา องค์การของรัฐในเมืองไทย เคยพยายามที่จะสร้างภาพของพุทธศาสนา ว่าเป็นความเป็นเอกภาพ คือ มีระบบการบริหารคณะสงฆ์ทั่วประเทศเพียงระบบเดียวและคนไทยมีความเข้าใจอย่างเดียวกันว่า หลักแท้ของคำสั่งสอนและทางด้านการปฏิบัติของ

พุทธศาสนาเป็นอย่างไร แต่ที่จริงแล้วภาพที่เป็นเอกภาพของพุทธศาสนานี้เป็นเพียงเปลือกภายนอกที่ฝ่ายรัฐได้สร้างมาเพื่อปกคลุมรอยร้าวภายในพุทธศาสนาในเมืองไทย ภาพของเอกภาพภายในพุทธศาสนานี้จะเป็นเหมือนกับหน้ากากที่ปกปิดความแตกร้าวยังอยู่ข้างหลัง

ประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาในเมืองไทยในศตวรรษนี้ คือ ประวัติศาสตร์ของการแข่งขันระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมไทย ที่พยายามที่จะยึดอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ไทยและที่เกี่ยวกับการตีความของพุทธศาสนา การแข่งขันหรือการต่อสู้ภายในศาสนานี้มี 2 แนว การต่อสู้ภายในพุทธศาสนาแนวแรกอยู่ที่ระดับของความสัมพันธ์ที่เป็นทางการระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ คือเกี่ยวกับระบบการบริหารคณะสงฆ์ การต่อสู้แนวที่สอง อยู่ในระดับของการถกเถียงกันทั่วไปเกี่ยวกับการตีความคำสอนและวิถีปฏิบัติธรรม

การต่อสู้ 2 แนวนี้สะท้อนถึงโครงสร้างทางสังคมวิทยาของพุทธศาสนาในเมืองไทย ซึ่งอย่างน้อยมี 2 โครงสร้างที่ค่อนข้างจะเป็นอิสระ

โครงสร้างแรกของพุทธศาสนา คือ ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ ระหว่างรัฐและคณะสงฆ์ ซึ่งคณะสงฆ์นี้จะต้องปฏิบัติตามประมวลกฎหมายที่บงการการปกครองของคณะสงฆ์ไทย โครงสร้างแรกนี้ทั้งแน่นและแน่นอน ฝ่ายรัฐจะใช้อิทธิพลทางกฎหมายและทางการเมืองบังคับให้คณะสงฆ์ปฏิบัติตาม พ.ร.บ. การปกครองคณะสงฆ์ไทยให้ได้ การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างที่เป็นทางการของพุทธศาสนานี้ จะสะท้อนถึงความคาดหวังและผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงของกลุ่มที่ครองอำนาจทางการเมือง หรืออาจจะแสดงว่ากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่เคยครองอำนาจพ่ายแพ้ในการต่อสู้ทางการเมือง และอีกกลุ่มหนึ่งเข้ามาครองอำนาจแทนและปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ให้เข้ากับระบบการเมืองใหม่ในสังคมทั่วไป การเปลี่ยนแปลงในระบบการปกครองคณะสงฆ์ มีความสำคัญมากในเชิงที่เป็นสัญลักษณ์ของระบบการปกครองประเทศไทยโดยทั่วไป

โครงสร้างที่สองของพุทธศาสนาในประเทศไทย คือ ระบบความสัมพันธ์ซึ่งไม่เป็นทางการระหว่างพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง และกลุ่มของฆราวาสที่เป็นลูกศิษย์หรือบริวารของภิกษุรูปนั้น โดยธรรมชาติความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุและบริวารของท่านจะแปรเปลี่ยนไปตามแต่กรณี ไม่มีใครบังคับให้ฆราวาสคนใดเป็นลูกศิษย์หรือผู้ปฏิบัติตามคำสอนหรือวิถีปฏิบัติธรรมของพระภิกษุรูปใด ๆ แต่อย่างไรก็ตามโครงสร้างของพระพุทธรูปศาสนา ซึ่งไม่เป็นทางการนี้ ถึงแม้ว่าจะแปรเปลี่ยนไปตามความนิยมที่ฆราวาสมีต่อพระภิกษุรูปนั้น ๆ หรือต่อขบวนการทางศาสนาขบวนการใดขบวนการหนึ่ง โครงสร้างที่สองนี้ ก็ยังมีนัยสำคัญทางสังคมวิทยา

ทั้งนี้ก็เพราะว่า การพุ่งขึ้นสูงและการต่ำลงของพระภิกษุรูปใด ๆ หรือของขบวนการใด ๆ ในความนิยมของฆราวาสและประชาชนทั่วไป จะสะท้อนทั้งความคาดหวัง และผลประโยชน์ของประชาชนทั่วไป ทั้งของกลุ่มคนที่ครองอำนาจทางการเมือง และของกลุ่มคนที่ไม่มีอิทธิพลทางการเมืองอะไรเลย

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างแบบทางการของพุทธศาสนาในเมืองไทยในสมัยใด ๆ สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองและในลักษณะของกลุ่มผลประโยชน์ที่ครองอำนาจในสมัยนั้น ๆ แต่ว่าการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างที่ไม่เป็นทางการของพุทธศาสนาจะสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางสังคมวิทยาของสังคมไทยทั่วไป

เนื่องจากว่า เราสามารถที่จะแบ่งโครงสร้างของพุทธศาสนาในเมืองไทยออกเป็นสองอย่าง ดังที่ได้กล่าวมาข้างบนนี้ ผมจะต้องแบ่งการวิจัยและหนังสือของผมออกเป็นสองตอนเช่นกัน*

ในตอนแรกของหนังสือ ผมสรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงของ พ.ร.บ. การปกครองคณะสงฆ์ไทยในศตวรรษนี้กับการเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 และการปฏิรูประบบการบริหารราชการแผ่นดิน ตลอดมาในช่วงของการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช และก็กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองใน ปี 2475 และที่มาและความเป็นไปของรัฐบาลแบบเผด็จการของทหารในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อีกทั้งกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในสถานภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยนั้น ๆ อีกด้วย

ในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม สถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ค่อยอยู่ในความนิยมชมชอบของฝ่ายรัฐบาล แต่จอมพลสฤษดิ์และนายกรัฐมนตรีท่านต่อมาได้ทำให้เกียรติภูมิของสถาบันพระมหากษัตริย์กลับคืนมา ทั้งหมดนี้มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนาในเมืองไทยในสมัยนั้น ๆ มากพอสมควร

นอกจากนี้ผมได้กล่าวถึงอิทธิพลที่ความเจริญก้าวหน้าของระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย ตั้งแต่ปี 2516 มีต่อสถาบันพุทธศาสนาอีกด้วย แล้วก็ยกคดีของพระพิมลธรรมมาเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างที่เป็นทางการของพุทธศาสนา ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในปี 2475 เป็นต้นมา

*หนังสือที่กล่าวถึงในที่นี้ คือ Peter A. Jackson, *Buddhism, Legitimation, and Conflict : The Political Functions of Urban Thai Buddhism*, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1989.

อีกส่วนหนึ่งของตอนแรกของหนังสือ ผมวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างพระภิกษุฝ่ายธรรม-ยุติกและฝ่ายมหานิกาย ซึ่งการวิเคราะห์นี้สามารถใช้เป็นตัวชี้ถึงความขัดแย้งกันทางการเมืองในสังคมทั่วไป

ในตอนที่สองของหนังสือ ผมสรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับโครงสร้างของพุทธศาสนาแบบที่ไม่เป็นทางการ และได้วิเคราะห์ขบวนการทางศาสนาที่น่าสนใจ 4 ขบวนการ

ขบวนการแรก คือ กลุ่มพระภิกษุที่ปฏิรูปการตีความคำสอนของพุทธศาสนาในทางที่ได้รับความนิยมชมชอบจากปัญญาชนไทยและคนชั้นกลางอยู่มาก พระที่เด่นมากในขบวนการนี้ก็คือ พระพุทธทาสภิกขุ พระปัญญาภรณ์ทะ พระเทพเวที และพระภิกษุรูปอื่นใหม่บางรูป ตัวอย่าง เช่น พระไพศาล วิสาโล เป็นต้น ผมยังกล่าวถึงพระวราสและพระที่วิจารณ์และต่อต้านพระนักปฏิรูปกลุ่มนี้ด้วย ตัวอย่าง เช่น อนันต์ เสนาขันธ์ หรือ พระฉายานันโทภิกขุในอดีต พระกิตติคุณโทภิกขุ และนายบุญมี เมธางกูร

นอกจากนี้ ผมก็กล่าวถึงขบวนการสันติโคสของสมณะโพธิรักษ์และขบวนการวัดพระธรรมกายอีกด้วย ขบวนการที่สี่ที่ผมสนใจคือขบวนการหุบผาสวรรค์ของนายสุชาติ โกศลกิตติวงศ์ ซึ่งเคยโด่งดังในต้นสมัยของนายกรัฐมนตรีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ แต่ผลการวิจัยเกี่ยวกับขบวนการหุบผาสวรรค์นี้ไม่ได้รวมพิมพ์ในเล่มนี้ แต่ตีพิมพ์เป็นบทความในวารสาร *Sojourn*, August 1988 ของ Institute of Southeast Asian Studies ที่ Singapore ดังหาก

ผมขอกล่าวสรุป ด้วยข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความสำคัญทางการเมืองและความแตกต่างระหว่างการตีความคำสั่งสอนของพุทธศาสนาในแนวดั้งเดิมและในแนวปฏิรูป โดยธรรมชาติการตีความคำสั่งสอนของพุทธศาสนาตามแนวดั้งเดิม จะอาศัยกฎแห่งกรรมและจักรวาลวิทยาในเชิงเป็นอุปปรัชญาค่อนข้างจะมาก คือจะสอนว่าจักรวาลมีโครงสร้างที่จัดเป็นหลายลำดับหลายชั้น ตั้งแต่สวรรค์สูงสุดลงมาจนถึงโลกนี้และลำดับของนรกที่จะต่ำลงไปกว่านี้ แล้วที่ผู้ใดจะได้เกิดมาอาศัยอยู่ในลำดับใดลำดับหนึ่งหรือในชั้นใดชั้นหนึ่งในจักรวาลแบบนี้จะขึ้นอยู่กับบาปหรือบุญของแต่ละคน จักรวาลวิทยาของพุทธศาสนาแนวเดิมนี้ได้จัดมาเป็นระเบียบในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งนักวรรณคดีไทยกล่าวกันว่า พระยาสิทธิ ของราชสมัยสุโขทัยได้ทรงเรียบเรียงเป็นพระราชนิพนธ์ขึ้น

กล่าวได้ว่า ผู้ปกครองของไทยในอดีตได้นำแผนของจักรวาลที่จัดเป็นหลาย ๆ ลำดับนั้นมาเป็นแม่แบบสำหรับโครงสร้างทางการเมืองของสังคมไทยในยุคสมัยกลาง ซึ่งในสมัยนั้นสังคมไทย

ก็ได้จัดเป็นหลายลำดับหลายชั้นเช่นกัน และถือกันว่าระดับผู้นำจะมีสิทธิที่จะครองอำนาจทางการเมืองเพราะว่ามีบุญบารมีมากกว่าคนอื่น

ในระยะเวลาประมาณ 20 ปี หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 การตีความพุทธศาสนาในแบบของไตรภูมิพระร่วงไม่ค่อยได้อยู่ในความนิยมชมชอบของฝ่ายรัฐบาล ทั้งนี้คงจะเนื่องจากฝ่ายรัฐบาลในสมัยนั้น ไม่ค่อยสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์หรือการรวมอำนาจปกครองไว้ที่จุดเดียว ผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครองหลายท่านในสมัยนั้นรู้สึกวาทังสองอย่างนี้ได้รับการสนับสนุนและการยกย่องจากหนังสือไตรภูมิพระร่วง แต่อย่างไรก็ตามฝ่ายรัฐบาลในสมัยจอมพลสฤษดิ์นิยมชมชอบคำตีความพระพุทธานุภาพในแนวเดิมมากขึ้นไปอีก และตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ เป็นต้นมาบางกลุ่มในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทหารและคนที่อยู่ในแวดวงของทหารบางกลุ่มพยายามที่จะเผยแพร่ และรักษาการตีความของพุทธศาสนาแนวเดิมเอาไว้ ดูเหมือนว่าจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในสังคมไทยที่สนับสนุนการรวมอำนาจปกครองไว้ที่จุดเดียว กับกลุ่มคนที่สนับสนุนความเชื่อถือทางศาสนาเกี่ยวกับบุญเกี่ยวกับกรรม และเกี่ยวกับจักรวาลที่มีโครงสร้างจัดเป็นลำดับเป็นชั้นตามบุญและบาปของแต่ละคน แต่ว่ามีปัญหาชนไทยบางกลุ่ม และคนชั้นกลางบางกลุ่มที่ไม่ยอมรับการตีความพุทธศาสนาในแนวเดิมเลย กลุ่มคนนี้นี้มักจะถือกันว่าเหตุผลและประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทั้งห้าเป็นหลักฐานที่สำคัญที่สุดในการตั้งทฤษฎีและการหาความรู้ที่สอดคล้องกับความเป็นจริง ดังนั้นกลุ่มปัญญาชนมักจะปฏิเสธการตีความของศาสนาที่อาศัยความเชื่อถือในสิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติหรือนอกเหนือประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสของคน

กลุ่มคนปัญญาชนนี้ ซึ่งรวมพระภิกษุบางรูปด้วย ทำการปฏิรูปการตีความคำสั่งสอนของพุทธศาสนาในพระไตรปิฎก โดยธรรมดา กลุ่มปฏิรูปจะตีความว่าคำสั่งสอนจากพระไตรปิฎก ซึ่งคนที่ไม่มีการศึกษาอาจจะคิดว่าเกี่ยวกับเรื่องและสิ่งที่อยู่นอกเหนือโลกนี้ ที่จริงแล้วเป็นการใช้ภาษาในทางอุปมาอุปมัยทั้งนั้น เช่นตัวอย่างที่ท่านพุทธทาสเคยตีความว่า คำว่าสวรรค์และคำว่านรกที่ปรากฏอยู่มากมายในพระไตรปิฎก แท้จริงแล้วเป็นอุปมาอุปมัยหรือสัญลักษณ์ของสถานการณ์ทางจิตใจของคนที่มีสุขมากหรือทุกข์มาก ส่วนมากการตีความคำสอนของศาสนาในแนวปฏิรูปนี้ เน้นชีวิตความเป็นอยู่ของคนในโลกนี้มากกว่าในโลกอื่นและจะสอดคล้องกับการคาดหวังของคนในสมัยนี้ที่จะประสบกับความเจริญและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิมนั้นและที่นี้

หลายกลุ่มในกลุ่มปัญญาชนและกลุ่มคนชั้นกลางในสังคมไทย เคยวิจารณ์และต่อสู้กับกลุ่มคนที่ถือครองอำนาจทางการเมือง (political establishment) แต่ในทัศนะของผมกลุ่มฝ่ายค้านนี้เคยมีปัญหาในการสร้างการพัฒนาทฤษฎีทางการเมืองและทางสังคมซึ่งสามารถที่จะนำ

มาใช้เพื่อสนับสนุนผลประโยชน์และความคาดหวังทางการเมืองและทางสังคมของเขา

ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่าฝ่ายรัฐหรือฝ่ายถือครองอำนาจทางการเมือง เคยกำหนดว่าทฤษฎีวิเคราะห์ระบบการเมืองหรือโครงสร้างของสังคมไทย จะบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ และเคยใช้อำนาจทางการเมืองและทางกฎหมายเพื่อปราบคนและกลุ่มที่สนับสนุนทฤษฎีที่มีลักษณะวิจารณ์เช่นนี้ ดังนั้นในการสร้างทฤษฎีที่จะสนับสนุนผลประโยชน์ของตน กลุ่มฝ่ายค้านในสังคมไทยจึงต้องอาศัยอุดมคติ สัญลักษณ์ และทฤษฎีที่ฝ่ายครองอำนาจกำหนดไว้ว่าจะเหมาะสมสำหรับสังคมไทย

ส่วนมากอุดมคติที่ฝ่ายครองอำนาจจะยอมรับจะต้องอาศัยสถาบันสำคัญในสังคมไทยเป็นหลัก คือสถาบันของพระมหากษัตริย์ ของชาติ และของศาสนา กล่าวคือ ถ้ากลุ่มฝ่ายค้านจะสร้างทฤษฎีทางการเมืองที่จะเป็นประโยชน์กับตนโดยเฉพาะ จะต้องอาศัยหรือตีความสถาบันหลักของสังคมไทยในแนวที่สนับสนุนผลประโยชน์ของตน

เนื่องจากว่า กฎหมายเกี่ยวกับการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพแรงมากในเมืองไทย ไม่มีใครที่จะสามารถกล่าวถึงการปรับปรุงหรือการตีความบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์เสียใหม่ได้อย่างน้อยก็ทำไม่ได้ในที่เปิดเผย ดังนั้นสถาบันหรือสัญลักษณ์ของชาติและของพุทธศาสนา จึงคงมีความสำคัญมากต่อการสร้างทฤษฎีใหม่ทางการเมืองในเมืองไทย

ดังนั้น กลุ่มปัญญาชน และกลุ่มชนชั้นกลางในสังคมไทย ที่ต้องการจะปฏิรูปสังคมจึงต้องให้ความสำคัญอย่างมากต่อการตีความคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาในแนวใหม่หรือในแนวปฏิรูป

อันที่จริง พุทธศาสนาเป็นระบบของทฤษฎีระบบเดียวในประเทศไทยที่จะเรียกได้ว่าเป็นระบบทฤษฎีพื้นเมือง ซึ่งอาจจะนำมาใช้เพื่อสร้างทฤษฎีแนวใหม่เกี่ยวกับสังคมและการเมืองไทย

เพราะฉะนั้น การนำหลักแห่งพุทธศาสนามาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาในสังคมไทย จึงมีความสำคัญมากสำหรับกลุ่มปัญญาชน การวิเคราะห์ระบบการเมือง ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน การพัฒนาทางเศรษฐกิจ และประเด็นสำคัญในสังคมหลายประเด็นในแนวพุทธไม่เพียงแต่จะเป็นไปเพื่อประยุกต์ใช้พุทธศาสนาให้กับประเด็นทางสังคมที่สำคัญในสมัยนี้เท่านั้น แต่ก็ยังเป็นการพยายามของปัญญาชนไทยที่จะสร้างทฤษฎีทางสังคมและทางการเมืองที่จะสะท้อนถึงความคาดหวังของกลุ่มปัญญาชนและชนชั้นกลางอีกด้วย

ไม่เพียงแต่นักศาสนศาสตร์และนักปรัชญาเท่านั้น ที่ควรจะให้ความสนใจกับการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งภายในพุทธศาสนาในประเทศไทย นักรัฐศาสตร์ก็ควรที่จะสนใจทำการวิจัยเรื่องพุทธศาสนาด้วย เนื่องจากว่าถ้าเราเข้าใจที่มาของการเปลี่ยนแปลงในวงการศาสนา

โดยละเอียด เราจะสามารถที่จะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางสังคมในเมืองไทยด้วยการวิเคราะห์ความเป็นไปของพุทธศาสนาในเมืองไทยเสมือนเป็นเครื่องมือที่นักรัฐศาสตร์และนักสังคมศาสตร์จะใช้ในการตั้งข้อสมมติฐาน และสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับระบบการเมืองและโครงสร้างของสังคมไทยโดยทั่วไป

การอภิปรายซักถาม

รศ.ม.ร.ว.พยุหิสาณ ชุมพล ผู้ดำเนินรายการ

เราได้ฟัง Peter แล้วรู้สึกว่าได้ประเด็นว่าการเชื่อมโยงระหว่างสังคมกับการเมือง เราอาจศึกษาได้โดยการดู การเคลื่อนไหว หรือพลวัตของวงการพุทธศาสนา ซึ่งในแง่ของการบริหาร คณะสงฆ์เอง และในแง่ของการคิด การตีความถกเถียงนั้น ผมเองไม่แน่ใจว่าคุณ Peter กำลังเคร่งเครียดกับมันมากไปหรือเปล่า ในรูปที่ว่าถ้าหากจะถามคนไทย ที่อาจจะเรียกว่าปัญญาชน หรืออะไรๆ ที่นั่งอยู่ในที่นี้ หรือชนชั้นกลางอะไรที่เจอๆ กันอยู่ที่นี่ ว่าที่ธรรมกายเขาทำไฉน เขาทำไฉน ที่เขาคิดอย่างนั้นเขาคิดอย่างนี้ คุณสนใจหรือเปล่า ผมคิดว่า 80 % คงได้รับคำตอบว่าไม่สนใจ โอ.เค. อ่านสนุกดีในหน้าหนังสือพิมพ์ แต่ว่าลึกซึ้งลงไปกว่านั้นไม่สนใจ เพราะฉะนั้นผมยังตั้งข้อตั้งแง่อยู่ว่า ตรงนี้มีมันไขกุญแจสู่ความเข้าใจจริง ๆ หรือเปล่า หมายความว่าเราในฐานะที่เป็นนักวิชาการกำลังซีเรียสกับเรื่องซึ่งมันสนุกสำหรับเรา แล้วไปทักท้วงเอาว่าเป็นเรื่องที่มีความหมายสำหรับชนชั้นกลางโดยทั่วไปหรือความเห็นโดยทั่วไปหรือเปล่า

Dr. Peter Jackson

ก็ตอบได้ 2 แง่

แง่แรก ผมเห็นด้วยว่า สมัยนี้ secularization จะเป็นสิ่งที่สำคัญด้วยนะครับ หมายความว่าคนไทยอาจจะไม่ค่อยสนใจศาสนาเท่าที่เคยสนใจ แล้วถ้าเป็นอย่างนี้ทฤษฎีแบบนี้ก็ซีเรียสเกินไป เพราะว่าถ้าพุทธศาสนาจะไม่สำคัญเท่าไรในความคิดของคนไทยสมัยนี้และบทบาทจะไม่มีมากเท่าไร แต่ผมคิดว่ามันยังมีบทบาทมากดังเช่นในสมัยก่อน แต่บทบาททางการเมืองอาจจะลดลงต่ำลงเรื่อย ๆ ในสมัยนี้ อย่างนี้ก็เห็นด้วยนะครับ ถึงแม้ว่าในสมัยนี้ ก็ยังมีคนที่ยังนับถือศาสนาและยังขาดขบวนการ ยังมีพระ ยังมีคนที่ตีความปัญหาในแนวพุทธอะไรอย่างนี้ เรื่องนี้ถึงแม้ว่าจะไม่มีความสำคัญมากต่อระบบการเมือง แต่ว่าผมยังเห็นว่าวิเคราะห์ได้ในแนวทางการเมือง

เพราะคิดว่าพุทธศาสนายังสะท้อนถึงสังคมทั่วไป และถ้าคนที่สนใจเกี่ยวกับการวิเคราะห์ศาสนาในบทบาทอะไรก็ได้ก็ต้องอาศัยความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นไปในสังคมทั่วไป เทคโนโลยีการเมืองในทุกด้านของสังคมไทย ผมเป็นนักปรัชญาก็ชอบหาทฤษฎีมาเสนอ เวลาที่ผมทำการวิจัยเกี่ยวกับท่านพุทธทาส ผมคิดว่าการวิเคราะห์เกี่ยวกับพุทธศาสนาในเมืองไทยไม่เป็นระเบียบเท่าไร ไม่ค่อยมีทฤษฎีที่พยายามจะรวมความคิดเห็นแบบเชื่อมกันให้อธิบาย structure แบบทางการ หนังสือเล่มนี้เป็นการถกเถียงกันเท่านั้นเป็นข้อเสนอ ผมยอมรับว่ามีข้อบกพร่องหลายอย่างหลายแห่งที่จะต้องปรับปรุง การวิจัยนี้ผมทำเสร็จเมื่อ 3 ปีก่อน คิดว่าถ้าผมจะทำการวิจัยในสมัยนี้ หมายความว่าหลังจากรัฐบาลชาติชาย จะต้องเปลี่ยนแปลงแน่นอน เพราะว่าหลาย ๆ อย่างเปลี่ยนแปลง และที่จริงใน 2 ปีที่ผ่านมาไม่ค่อยมีโอกาสนักที่จะอ่านหนังสือพิมพ์ไทย เพราะวาทิตงานที่ออสตรเลีย แล้วขอไม่พูดถึงพุทธศาสนาในปัจจุบันในที่นี่ ผมคิดว่าการวิจัยที่เสนอในที่นี้ คงจะใช้ได้ประมาณ 1976 มากที่สุด หรือ 1977 หรือ 1978 ต้นสมัยเปรม แต่ในสมัยนี้ คิดว่า secularization และหลาย ๆ อย่างเข้ามา หลายสิ่งก็เปลี่ยนไปมาก คิดว่าต้องใช้ทฤษฎีอีกอย่างหนึ่งที่ยังนึกไม่ออก แต่เห็นด้วยกับอาจารย์ในบางอย่าง

รศ.ม.ร.ว.พยุทธิสาณ ขุมพล

อันที่จริงแล้วที่คุณ Peter พูดเมื่อสักครู่นี้ ทำให้คิดว่าผมต้องหาเวลาอ่านหนังสือเล่มนี้ อย่างที่บอกแล้วว่าอ่าน conclusion แล้วไม่เข้าใจ และที่ฟังเมื่อคืนนี้คิดว่ามีเรื่องที่น่าคิดอยู่มาก ผมไม่ได้หมายความว่านักรัฐศาสตร์ไม่ควรจะสนใจ อาจารย์สุนทร เข้าใจว่าเป็นอดีตที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ของคุณ Peter มีข้อคิดอะไรไหมครับ

รศ.ดร.สุนทร ณ รัชนี ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ

คงจะไม่มีอะไรมากนักครับ Dr. Peter Jackson พูดว่า ได้บอกตั้งแต่ต้นแล้วว่าเวลาน้อย แล้วก็คงพูดแต่โครงร่างหรือหรือโครงสร้างใหญ่ ๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาสถาบันทางการเมือง แล้วอะไรทำนองนั้น เพราะฉะนั้นความจริงเรื่องพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ การปกครองทางโลก มันมีความสำคัญและมีความสลับซับซ้อนอยู่มาก ซึ่งคนในเมืองไทยชาวพุทธในเมืองไทยเอง ก็ยากที่จะเข้าใจได้ทุกแง่มุมนอกจากผู้ที่สนใจทางพุทธศาสนาและสนใจการปกครองของคณะสงฆ์พร้อมกับการปกครองทางโลก อย่างเช่นพระราชบัญญัติอะไรต่าง ๆ เกี่ยวกับการปกครองของคณะสงฆ์ที่เริ่มมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่สมัยรัชกาล 5 เริ่มต้นการตั้ง

มหาเถรสมาคม และการปกครองแบบมหาเถรสมาคมนี้ก็สืบต่อกันมาจนกระทั่งถึงสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พอมาถึงตอนนั้นก็เปลี่ยนพระราชบัญญัติ ปกครองคณะสงฆ์เป็นพระราชบัญญัติ พ.ศ.2475 การปกครองคณะสงฆ์ก็เปลี่ยนไปเป็นคณะสังฆมนตรีให้มันสอดคล้องกับการปกครองทางโลก และก็ใช้มาเป็นเวลานานจนถึงสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็เห็นว่า การปกครองแบบคณะสังฆมนตรี มีสังฆนายก มีอะไรต่ออะไรนั้น มันเป็นโลกเกินไป ไม่เหมาะสมกับพระก็เลยเปลี่ยนใหม่อีก กลับไปเป็นการปกครองของคณะสงฆ์แบบมหาเถรสมาคมอย่างที่ใช้อยู่ในเวลานี้ และก็มีพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.2500 ออกมา ซึ่งในพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์นี้ได้กำหนดอะไรต่ออะไรต่างๆ ไว้มากมาย แต่ต่อมาถึงสมัยปัจจุบันพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 ก็ล้าสมัยแล้ว ก็มีสิ่งที่จะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมากมายในพระราชบัญญัติฉบับนี้ ซึ่งเวลานี้คณะสงฆ์กำลังตั้งคณะกรรมการพิจารณาอยู่ในการที่จะปรับปรุงพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 อันนี้ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งในวงการคณะสงฆ์เองก็มีสิ่งที่แตกต่าง ความคิดเห็นที่ขัดแย้ง อะไรต่างๆ มากมาย ตลอดจนการตีความคำสอนของพระพุทธศาสนาก็แตกต่างกันไปมากพอสมควร ยกตัวอย่างท่านพุทธทาส ท่านก็ตีความไปอย่างหนึ่ง สำนักของนายบุญมี เมธางกูร ก็ตีความไปอย่างหนึ่ง ความเห็นที่แตกต่างกันระหว่างสำนักของนายบุญมี เมธางกูร กับท่านพุทธทาสก็คือ การตีความเรื่องปฏิกษุบยา เพราะสำนักของนายบุญมี เมธางกูรนี้เป็นสำนักสอนอภิธรรมจึงยึดถือว่าพระอภิธรรมปิฎกนั้นเป็นพระพุทธพจน์ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง เช่นเดียวกันที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นตปิฎก แต่ท่านพุทธทาส ท่านตีความแบบนักการศึกษา นักวิชาการสมัยใหม่ 'ท่านเห็นว่าพระอภิธรรมปิฎกนั้นข้อความ ภาษา และวิธีการอธิบาย ธรรมะอะไรต่างๆ นั้นแตกต่างจากวิธีการอธิบาย และภาษาที่ใช้ในพระสูตรมากมาย แสดงให้เห็นว่าพระอภิธรรมปิฎกนั้นเป็นสิ่งที่รวบรวมขึ้นภายหลัง ไม่ใช่พระพุทธพจน์โดยตรง แต่เป็นการอธิบายพระพุทธพจน์ที่ปรากฏอยู่ส่วนมากในพระไตรปิฎก คือในพระสูตรต้นตปิฎกนั่นเอง ท่านจึงบอกว่าพระอภิธรรมปิฎกไม่ใช่พระพุทธพจน์เป็นเพียงการอธิบายพระพุทธพจน์ ซึ่งแน่นอนฝ่ายซึ่งเป็นนักอภิธรรม ซึ่งยึดว่าพระอภิธรรมปิฎกนั้นเป็นพระพุทธพจน์ย่อมไม่พอใจเป็นอย่างมาก แล้วก็มีการออกหนังสือโต้แย้ง ซึ่งหนังสือโต้แย้งนั้นก็คือนักหนังสือของนายบุญมี เมธางกูร และก็มีของพันตำรวจตรีอนันต์ เสนาพันธ์ด้วยนะครับ อันนี้เป็นความขัดแย้ง และก็ความขัดแย้งต่างๆ ที่ Dr. Jackson ได้พูดมานั้นก็ยังมีอีกมากมาย อันนี้เป็นของธรรมดาที่คนทั่วไป เขาก็ไม่สนใจเท่าไร นอกจากผู้ที่สนใจเรื่องกิจการของคณะสงฆ์เกี่ยวกับพระสงฆ์ อย่างความขัดแย้งเรื่องการตีความคำสอนหรือวิธีการสอน วิธีการปฏิบัติ อย่างเวลานี้ที่เกิด สำนักสันติอโศกขึ้นมา สำนักธรรมกายขึ้นมา ชาวบ้านทั่วไปเขาก็อ่านหนังสือพิมพ์ก็รู้สึกว่ามีอะไรแปลกๆ

ก็สนใจเพียงชั่วครั้ง วูม ๆ วาบ ๆ แล้วก็หายไป แต่สำหรับผู้ที่มีความสนใจเรื่องของพระพุทธศาสนาเป็นอันมากก็จะเห็นว่า ความขัดแย้ง ความแตกแยก ความคิดเห็น เกิดขึ้นได้อย่างไรเริ่มต้นตรงจุดไหนเป็นต้น ซึ่งชาวบ้านทั่วไปถ้าไม่เข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งจริง ๆ ก็อาจจะคล้อยตามวิธีการของสำนักสันติอโศก ซึ่งเวลานี้คิดก็ยังคงอยู่ในศาล ยังไม่มีการตัดสินใจให้เสร็จสิ้นลงไป ส่วนวิธีการของธรรมกาย สำนักธรรมกายนั้นความจริงไม่ได้แยกตัวเองออกไปจากการปกครองของคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติ พ.ศ.2500 ก็ยังอยู่ในพระราชบัญญัตินั้นอยู่ เพียงแต่ว่าวิธีการของสำนักธรรมกายนั้นแตกต่างไปจากวิธีการของสำนักอื่น ๆ บ้าง แต่ถึงกระนั้นก็ยังอยู่ในกรอบของพระราชบัญญัติการปกครองของคณะสงฆ์ ซึ่งทางคณะสงฆ์ไม่ได้คิดว่า เป็นการเสียหายอะไร ก็ยังคงดำเนินการอยู่และมีอิทธิพลมากในเวลานี้ อิทธิพลของธรรมกายครอบงำไปทุกขมรม พุทธศาสตร์ในทุกมหาวิทยาลัย และกลายเป็นสาขาของธรรมกายไปหมดเลย สำหรับผมเอง ผมมองธรรมกายไปอีกแง่หนึ่ง ก็ไม่อยากจะพูดเดี่ยวจะเสียเวลามากไป อันนี้ก็เป็นเรื่องของความขัดแย้ง ส่วนสำนักหุบผาสวรรค์ที่ถูกยึดไปแล้วนั้นก็มียาละเอียดเบื้องหลังอะไรต่าง ๆ มากมาย อันนี้ผมเข้าใจว่า Dr. Jackson ทำวิจัยเรื่องนี้คิดว่าคงสามารถให้รายละเอียดได้มากพอสมควร บทความที่จะเสนอหรือในวารสารอะไรในสิงคโปร์นะครับ เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้เกี่ยวกับความสลับซับซ้อนที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ด้วยในบ้านเมืองด้วยและความสัมพันธ์กันระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ ในคณะสงฆ์เองนี้ มหานิกายต่าง ๆ เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบลอะไรต่าง ๆ ก็แยกกันออกไป แต่ก็ไม่ถือว่าเป็นความขัดแย้งอะไรรุนแรง อันนี้เป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาอย่างนี้ เมื่อมันแตกออกไปแล้ว เมื่อจะให้มันรวมกันนั้นไม่ได้ ผู้ที่จะรวมนิกาย 2 นิกายของศาสนาก็คือ ผู้ที่สร้างนิกายใหม่นิกายที่ 3 ขึ้นมาเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นสิ่งที่ Dr. Jackson ได้อธิบายและได้พูดมาในวันนี้ก็เป็นมุมมองพระพุทธศาสนา วิเคราะห์พระพุทธศาสนาในเมืองไทย และวงการคณะสงฆ์ไทยที่สัมพันธ์กับการปกครองทางบ้านเมืองในแง่หนึ่งมุมหนึ่ง ซึ่งอย่างไรก็ไม่มีอะไรผิด แต่ว่าบางสิ่งบางอย่างข้อมูลอะไรบางอย่างที่ Dr. Jackson ได้เขียนไว้ในหนังสืออาจจะล้าสมัยไปบ้าง ก็อย่างที่ Dr. Jackson ได้พูดไปแล้วว่าถ้าทำวิจัยในตอนนี้อะไร ๆ ก็คงต้องเปลี่ยนแปลงไปอีกมากมาย ผมขอพูดเพียงแค่นี้ครับ

รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ

ในแง่ที่เป็นนักศึกษาทางสังคมวิทยาในหมู่คนไทยด้วยกัน ผมคิดว่างานของอาจารย์ Jackson เป็นงานที่น่าต้อนรับ ผมหมายความว่านักปรัชญาพูดเรื่องศาสนาแล้วบอกว่าไม่พอมองกันทางสังคมวิทยาและมองทางรัฐศาสตร์ด้วย อันนี้ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าต้อนรับ คือ หมายความว่าเรา

น่าจะสนใจสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวเราในความหมายของการมองปรากฏการณ์ทางสังคม อันนี้ผมคิดว่า เป็นเรื่องที่ดีมาก ที่นี้ข้อสังเกตของอาจารย์ Jackson ที่พูดว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นใน วงการคณะสงฆ์ ระหว่างพวกที่อาจารย์ใช้คำว่าฝ่ายครองอำนาจกับฝ่ายวิจารณ์หรือฝ่ายปฏิรูปอะไร โดยเฉพาะการพูดถึงกลุ่มของสันติอโศกก็ดี กลุ่มของธรรมกายก็ดี การวิเคราะห์ยุคหลัง ซึ่งยุค ก่อนผมไม่ค่อยทราบ ยุคหลังพอได้ตามบ้าง ผมคิดว่าอาจารย์ Jackson ให้นำหนักกับการ ปรากฏตัวของชนชั้นกลางกับการเกิดขึ้นหรือฐานทางสังคมของขบวนการทางศาสนาใหม่ หรือแบบ ธรรมกายหรือสันติอโศก แบบนี้พอสมควร ผมคิดว่า ประเด็นนี้ คือคำท้าทายต่อทฤษฎี secularization โดยตรงเพราะ secularization เชื่อว่าถ้า modernize แล้วศาสนาจะห่างจากชีวิตประจำวันไป ในชีวิตปัญญาชนที่คิดมาก ๆ แล้วจะห่างไกล แต่ว่าในชีวิตของปัญญาชนอีกพวกหนึ่ง อย่างที่ท่าน อาจารย์สุนทรพูดไป พวกธรรมกายเวลาเขาชุมนุมที่ยิ่งกว่ากองทหารอีก เวลาวันอะไรต่ออะไรที่ ปทุมธานีถ้ายุบมานี้ ผมคิดว่าไม่เคยมีปรากฏการณ์การชุมนุมขนาดนี้ ซึ่งอันนี้มันมีพลังของการ แสดงของสัญลักษณ์ใหม่ในปรากฏการณ์ปัจจุบัน เพราะฉะนั้นตรงจุดนี้ผมคิดว่าผมกำลังสงสัย ว่าการพูดถึงปรากฏการณ์ชนชั้นกลางที่อาจารย์พูดถึงว่าเป็นฐานใหม่ของขบวนการเหล่านี้ น่าสนใจ แต่ผมคิดว่าจะไม่เพียงพอกระมังครับ อาจมาดูว่านิยมธรรมกายนี้เป็นความสนใจอย่างหนึ่ง คน นิยมสันติอโศกก็เป็นอย่างหนึ่ง ผมไม่อภิปรายในเชิงความถูกต้องของการตีความ ตอนนี้อาจารย์พูดถึง ว่าสังคมไทยกำลังพัฒนาเศรษฐกิจสูงอย่างนี้ เงินทองอะไร ล็อตเตอรี่ก็เต็มบ้านเต็มเมือง พระให้ หวยก็เยอะแยะ ที่นี้การปรากฏตัวของธรรมกาย ซึ่งในเมืองไทยเขาใช้คำว่า พุทธพาณิชย์ (commer- cial Buddhism) ไซ้ใหม่ครับ อาจารย์บางคนก็คณะอักษรศาสตร์คงเป็นลูกศิษย์อาจารย์ด้วยไซ้ ใหม่ครับ แต่ว่าเขาเองก็เป็นพวกที่เน้นการสอนจริง ๆ เขาก็เน้นสูตรของการทำสมาธิที่ค่อนข้าง สำเร็จรูป มองให้เห็นได้บรรลุได้ มองไปที่จุดไหนในร่างกายจะได้บรรลุแต่ละขั้น ถ้าจะบรรลุขั้นสูง ควรบริจาคนะอะไรอะไรก็มี อันนี้แทบจะเป็นสูตรของการบรรลุและขั้นได้ เหมาะสมสำหรับ ชนชั้นกลางแบบหนึ่ง หรือชนชั้นแบบหนึ่งในสังคมปัจจุบัน ที่นี้ผมมาดู สันติอโศกกลับเป็น อีกแบบหนึ่ง ผมก็เลยสงสัยตรงที่ว่า สันติอโศกไม่ยอมรับพลกรัฐที่ครอบอยู่ คือ พลอกของรัฐกับ พุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับในปัจจุบัน ในขณะที่ธรรมกายไม่พูดถึงเลยและก็อาศัยเพื่อจะขยายฐาน ธรรมกายอาศัยแบบนี้และก็ปล่อย การพัฒนาวัตถุนิยมปัจจุบันก็ไปได้เต็มที่ในกรอบของวิถีปฏิบัติ แบบธรรมกาย แต่เน้นจิตใจและการปฏิบัติธรรม สันติอโศกวิจารณ์แรง วิจารณ์ทั้งความสัมพันธ์ กับรัฐ วิจารณ์ทั้งกรรมการคณะสงฆ์ สันติอโศกวิจารณ์ความหมายของพุทธศาสนาในสังคมไทยที่ กำลังพัฒนาแบบนี้อย่างรุนแรงด้วย ที่นี้ถ้าอาจารย์ใช้คำว่า political function (หน้าที่ทางการเมือง) ของศาสนาพุทธในเมืองไทย ผมเลยมีความรู้สึกว่ ก็น่าสนใจเกี่ยวกับชนชั้นกลาง มีความ

รู้สึกเพียงแต่ว่าอาจารย์มีความเห็นอย่างไร ต่อข้อสังเกตที่ผมพูดมานี้ ความจริงแล้วมันดูเหมือนจะมีหลายกระแสหรือหลายชนชั้นกลาง ซึ่งมีลักษณะต่างๆ กัน และอันนี้ถ้ามองจากกรอบของการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันนี้ ดูเหมือนว่ากรอบของระบบที่ครองอำนาจปัจจุบัน อนุโลมให้ธรรมกายขยายตัวได้อย่างสะดวกสบาย แต่กรอบของการวิพากษ์ วิจารณ์เพื่อการปฏิรูปศาสนาจริง ๆ จะถูกสกัดกั้นทุกวิถีทางก็เรียกว่าค่อนข้างชัดเจนในปัจจุบัน ในส่วนนี้ผมสนใจในประเด็นชนชั้นกลางและสนใจว่าอาจารย์มองจริง ๆ อย่างไร ในแง่ฐานของขบวนการพวกนั้นมันต่างกันอย่างไร เท่าที่อาจารย์ได้สัมผัสเทียบรวมไปกับหุบผาสวรรค์หรืออะไรบ้างผมก็ไม่ทราบ

Dr. Peter Jackson

มีข้อสังเกตเยอะ เกี่ยวกับเรื่อง secularization นี่ก็น่าสนใจมาก เพราะว่ายังไม่ได้ทำการวิจัยเรื่องนี้ ที่เมืองไทย ไป ๆ มา ๆ ปีละครั้งยังรู้สึกว่า ถึงแม้ว่าชนชั้นกลางหรือปัญญาชนอาจจะไม่นับถือศาสนาอย่างเคร่งครัด แต่อย่างน้อยก็ยังมีอะไรบางอย่าง คือยังมีความสำคัญอะไรบางอย่าง ถ้าจะถามนักศึกษาหรือใครก็ได้ คือ คนไทยต้องเป็นพุทธ ก็อาจจะไม่ต้องนึก ตอบตรง ๆ เลยว่าเป็นพุทธ ก็ยังมีความสำคัญอยู่บ้าง คิดว่าเรื่องนี้ถ้าทำการวิจัยต้องละเอียดมากเกี่ยวกับ structure รวมหลาย ๆ อย่าง แต่อีกอย่างหนึ่งที่ผมคิดว่า จะทำให้พุทธศาสนายังมีบทบาทอยู่และจะมีบทบาทต่อไปอีกนาน คงจะมีบทบาทอีก 30-40 ปีต่อไป เพราะว่าโดยเฉพาะคนไทยที่สนใจเรื่องทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมเรื่องของเขเอง ทางการเมือง หรือทางสังคม จนถึงบัดนี้ส่วนมากจะอาศัยทฤษฎีที่นำมาจากยุโรปหรืออเมริกา หรือจากที่อื่น ถ้าผมเป็นคนไทย ผมคิดว่าผมค่อนข้างจะสนใจที่จะพยายามที่จะใช้ทฤษฎีที่จะสอดคล้องกับสังคมนี้ อาจจะปรับปรุงทฤษฎีที่เอามาจากที่อื่น แต่ว่าผมจะพยายามที่จะหาทฤษฎีจากที่นี้เองด้วยนะครับ ถ้าเป็นไปได้และไม่มีข้อจำกัด แต่ว่านี่เป็นแต่เพียงข้อเสนอเท่านั้น พุทธศาสนาอาจจะเป็นที่มาแหล่งหนึ่งของการจัด หรือการสร้าง หรือการริเริ่มเกี่ยวกับทฤษฎีเกี่ยวกับสังคม ไม่ได้หมายความว่าต้องเป็นชาวพุทธแบบไหน แบบโน้น หรือว่าแบบนี้ แต่ว่าอาจจะเอามาเป็นฐานความคิดที่อาจจะสอดคล้องกับสังคมนี้น่ามากกว่าเท่านั้น

ไม่ทราบว่าคนไทยจะรู้สึกอย่างไร แต่ถ้าจะดูหนังสือของ เช่น ของหมอประเวศ วะสี ของคนที่เคยเขียนหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาเชิงพุทธหรืออาจารย์เสน่ห์ จามริก เกี่ยวกับทฤษฎีสถิตินุษยชนในแนวพุทธ และของอีกหลาย ๆ ท่าน ไม่ทราบว่าเราจะใช้พุทธศาสนาเป็นวิธีมาเป็น idea ที่พยายามที่จะสร้างทฤษฎีที่อาจจะสะท้อนถึงสังคมไทยได้ดีกว่าทฤษฎีอื่นไหม ผมสนใจในสิ่งนี้ในบทบาทของพุทธศาสนาว่าจะเป็นอย่างไร อีกอย่างหนึ่งที่อาจารย์พูดถึงก็คือว่า structure ของ

ชนชั้นกลาง จะมีระเบียบมากและเห็นด้วย ถ้าสันติอโศก และพระธรรมกายหรือขบวนการอื่น ๆ คิดว่าจำเป็นต้องทำการวิจัยที่ละเอียดมากจะนึกออกว่า ใครเป็นคนสนับสนุน มาจากที่ไหน เป็นชนชั้นไหน เป็นอย่างไร คิดว่าสมัยก่อน อย่างสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม หรือสมัยจอมพลสฤษดิ์ ก็มี structure ง่าย ๆ มีฝ่ายรัฐและฝ่าย modernized (สมัยใหม่)

แต่สมัยนี้ complex (ซับซ้อน) มีหลาย ๆ ศูนย์กลาง ถ้าจะตีความพุทธศาสนาจะต้องอาศัยความเข้าใจทางสังคม ทางการเมืองเราจะต้องอาศัยการวิจัยเกี่ยวกับ structure ของภาษาที่ค่อนข้างละเอียดด้วย จึงจะเข้าใจ structure ของพุทธศาสนาได้ อย่างนี้ก็เห็นด้วย ตอนนี้อย่างไรได้ทำ ผมจะอาศัยคนไทยที่ทำการวิจัยด้วย เรื่องนี้เวลานั้นจำกัดผมจะต้องอาศัย secondary sources ใช้หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ภาษาไทย แต่สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับผมนะครับก็มีประวัติของระบบการปกครองของคณะสงฆ์ 2 เล่ม เล่มหนึ่ง พิมพ์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย ของฝ่ายธรรมยุติใช่ไหมครับ แล้วอีกเล่มหนึ่งที่พิมพ์จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยของฝ่ายมหานิกายนะครับ ของธรรมยุติที่ออกมาประมาณ 2517-18 อะไรอย่างนั้น คิดว่ายังซื้อได้แถวบางลำพูแล้วเล่มที่สองออกมาปี 2525 เป็นเล่มฉลอง 200 ปีกรุงรัตนโกสินทร์นะครับ ข้อเท็จจริงและรายละเอียดทั้ง 2 เล่ม ก็เหมือนกัน ไม่ต่างกัน เพราะว่าป็นทฤษฎี แต่วิธีที่วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาในเมืองไทยจะต่างกันมากทีเดียว เพราะว่าฝ่ายธรรมยุติจะบอกว่า ที่มีการปกครองในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ทำงานไม่ได้ มันมีประชาธิปไตยมากเกินไป พระรูปนั้นก็ขัดแย้งกับพระรูปนั้น มีการขัดแย้งกันภายในคณะสงฆ์ ทำให้ต้องปรับปรุงระบบการปกครองของคณะสงฆ์ไทยตอนต้นสมัยสฤษดิ์ แต่ว่าถ้าจะอ่านหนังสือของฝ่ายมหานิกาย ฝ่ายมหานิกายคิดว่าฝ่ายธรรมยุติจะขึ้นอยู่กับฝ่ายเผด็จการ แล้วก็ป็นลูกน้องของฝ่ายเผด็จการมากเกินไป ไม่ได้พูดถึงโดยตรงแต่พูดทางอ้อมแต่เข้าใจได้ แล้วคิดว่าฝ่ายมหานิกายแบบนี้จะเป็นฝ่ายที่สนับสนุนประชาธิปไตยตลอดไป ตั้งแต่สมัยเปลี่ยนระบบปกครองปี 2475 ที่จะมีการตีความแบบนี้ตั้งกันมากจากพวกพระสงฆ์ที่น่าสนใจและผมพยายามที่จะอธิบายต่อไป ถึงแม้ว่าผมจะต้องอาศัย secondary sources (ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ) คิดว่ายังนึกออกว่า ถ้าใช้ทฤษฎีที่ละเอียดกว่านี้ก็ได้ยังมีประโยชน์ในการตีความหนังสือพิมพ์และสิ่งที่เขียนในเมืองไทยและคิดว่าสิ่งที่เขียนในเมืองไทยเช่นวารสาร หนังสืออย่างนี้ คิดว่ายังเป็นสิ่งที่ต้องใช้มากและมีประโยชน์มากสำหรับการวิจัยของนักรัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ แต่ผมไม่ใช่ นักสังคมศาสตร์ เพราะว่า ผมเคยจบทางปรัชญา ต้องอาศัยหนังสือมากกว่า แต่คิดว่าหนังสือพิมพ์ภาษาไทยมีประโยชน์มากในทางพุทธศาสนาไทยและก็จะป็นสิ่งที่ยังเน้นไม่พอ นอกจากนั้นสิ่งตีพิมพ์ ของ สันติอโศก ของ ธรรมกายและสำนักอื่นๆ ก็สำคัญไม่ใช่หนังสืออย่างเดียวที่สำคัญนะครับ เพราะสิ่งตีพิมพ์ สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็มีความสำคัญ

มากด้วยนะครับ สำคัญต่อการวิจัยเกี่ยวกับ รัฐศาสตร์ เกี่ยวกับสังคมวิทยา เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และทุก ๆ อย่าง แต่เท่าที่ผมพบก็คือห้องสมุดที่นี่ไม่ค่อยมีสิ่งพิมพ์เหล่านี้ ซึ่งน่าจะให้ความสนใจเก็บไว้ด้วย มิฉะนั้นนักวิจัยจะต้องหาเอง และจะพบว่าพอเวลาผ่านเลยไปก็จะหาไม่ได้

อาจารย์ดร.สุนทร ชูดิทรานนท์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ

คือผมเสียดายนะครับ ที่ไม่ได้มีโอกาสอ่านงานของอาจารย์ Jackson ก่อนที่จะมาที่นี่ ก็ประเมินเอาจากที่อาจารย์พูดก็มีข้อสังเกตเล็กน้อยบางประการนะครับจากที่ได้ฟังอาจารย์เสนอนะครับ อาจจะเข้าใจหรือเปล่า ถ้าเข้าใจผิดอาจารย์ต้องช่วยกรุณาแก้ไขนะครับ มีความรู้สึกที่อาจารย์ค่อนข้างจะเน้นเรื่องของสงฆ์ในการจัดตั้งหรือ organization นี่ที่ค่อนข้างเป็นเรื่องสำคัญ และตัวอย่างที่อาจารย์ยกขึ้นมาเป็นรูปธรรมก็จริง เช่น เป็นกรณีของสวนโมกข์ สันติอโศก หรือธรรมกาย อย่างนี้เป็นต้น แต่คราวนี้ถ้าสมมติว่าจะมองพุทธศาสนาในเชิงที่เป็นปรากฏการณ์นั้นนี้ ก็ย่อมต้องขยายขอบข่ายออกไปกว้างกว่าเรื่องของสงฆ์ในรูปของการจัดตั้งหรือ organization ไม่ว่าจะเป็นทางฝ่ายรัฐกิจ หรือจะเป็นฝ่ายนอกระบบ เช่น พุทธทาส ธรรมกาย เหล่านี้ อาจจะถือได้ว่าเป็นลักษณะที่เป็นนอกระบบ อาจจะไม่ใช่ทางกฎหมาย แต่ถ้าสมมติว่าพูดในเชิงวัตรปฏิบัติแล้วค่อนข้างที่จะมีลักษณะที่แตกแยกออกไปกว่าสงฆ์ที่เป็นกระแสหลักอยู่ และก็คงจะเป็นไปได้ว่า ถ้าเราสมมติว่าเราจะมองหรือเข้าใจถึงปรากฏการณ์ทางสังคมการเมือง โดยดูผ่านเฉพาะที่จัดตั้งในลักษณะที่อาจารย์กล่าวนั้น อาจจะไม่ได้ทำให้เห็นภาพที่สมบูรณ์ก็อาจจะเป็นไปได้ ดังที่อาจารย์พฤทธิสาณได้ตั้งข้อสังเกตไว้ แต่คราวนี้ผมคิดว่า ความเข้าใจ เช่น ความสนใจทางวิชาการ แน่นนอนที่สุดชาวบ้านอาจจะไม่มี ชาวบ้านอาจจะไม่ค่อยสนใจเท่าไรว่า สันติอโศกทำอะไร หรือเกิดอะไรขึ้น จริงหรือธรรมกายกำลังทำอะไรอยู่ แต่ถ้าสมมติว่า ความสนใจและความสัมพันธ์ของคนไทยในฐานะที่เป็นชาวพุทธต่อพุทธศาสนา ผมคิดว่าอันนี้เป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่ แต่อาจารย์ไม่ได้นำมาพูดถึง ถ้าอาจารย์นำมาพูดถึง อย่างน้อยที่สุด มันอาจจะเป็นกรณีที่น่าจะชี้ถึงพัฒนาการทางการเมืองหรือสังคมอะไรบางอย่างก็ได้ ยกตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ในเชิงของพิธีกรรมที่คนในยุคปัจจุบันนี้มีต่อพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อม โดยทางตรงก็อย่าง เช่น การทำบุญ ฟังเทศน์ ฟังธรรม โดยทางอ้อมก็อย่างเช่น การใช้เครื่องมือสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออะไรบางอย่างที่อาจจะเป็นสิ่งปลุกเสก หรืออะไรต่าง ๆ ที่อาจจะไม่จำเป็นต้องรับจากวัดโดยตรง อาจจะ ผ่านจากตลาดเช่าหรืออะไรทำนองนี้ เหล่านี้ล้วนเป็นปรากฏการณ์ที่เราสามารถนำมาอาศัยศึกษาถึงพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือสังคมได้ แต่อาจจะเป็นด้วยเวลาจำกัด อาจารย์ก็เลยไม่ได้พูดมาในประเด็นนี้

สิ่งหนึ่งที่ผมคิดว่า อาจารย์จะมองข้ามไปด้วยความจำกัดในเชิงเวลานั้น คือ บทบาทของ พระป่า ซึ่งผมคิดว่าช่วงหลังขึ้นมามีอิทธิพลอย่างสูงมากแต่พูดถึงธรรมกาย สันติอโศก หรืออะไรต่าง ๆ เหล่านี้ แต่เราลืมนึกไปว่า พระป่าซึ่งในยุคหนึ่ง สมัยหนึ่งนั้นอาจจะไม่มีบทบาทที่ขยาย ขอบข่ายเกินไปจากภูมิภาคที่ท่านเจ้าพระยาอยู่ แต่ในปัจจุบันนี้ บทบาทของพระป่าไม่ได้ขยายแต่ เฉพาะในระดับชาติเท่านั้น แต่ผมเชื่อว่าออกมาในระดับนานาชาติได้ถึงระดับหนึ่งเช่นกัน ดูการทำบุญ การอะไรต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับผู้นำของพระป่าเหล่านี้ มันจะเป็นกรณีบ่งชี้อะไรหลายอย่างที่จะ ทำให้เราเข้าใจถึงสังคมของเรา ถ้าอาจารย์อยากจะดูสังคมและการเมืองโดยผ่านสถาบันสงฆ์ ออกไป มีประเด็น 2-3 ประเด็นที่ผมรู้สึกไม่ชัดเจน อยากจะเรียนถามอาจารย์ คือ เรื่องแรก คือ ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมือง เท่าที่ฟังอาจารย์พูดมาไม่ทราบว่าอาจารย์มองว่าการมี อยู่ของคณะสงฆ์ก็ดี พฤติกรรมอันหลายหลากของคณะสงฆ์ก็ดี หรือปรากฏการณ์ทางด้านการศาสนา อื่น ๆ ที่อาจจะไม่จำเป็นต้องผูกพันกับคณะสงฆ์ด้วยโดยตรง เช่น หุบผาสวรรค์ หรืออะไร ทำนองนี้เหล่านั้น มันล้วนเกิดขึ้นภายในข้อกำหนดหรือภายใต้เงื่อนไขทางการเมืองทั้งสิ้นเลย มันมีไหมที่มันเป็นปรากฏการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในตัวของมันเอง หรือว่าการเมืองจะต้องเป็นตัวที่เข้า มากำหนดสิ่งเหล่านี้เสมอไปนี่คือสิ่งที่สงสัยอยากจะถาม

ในประเด็นที่ 2 เห็นว่า อาจารย์ได้แบ่ง การศึกษาออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน

1. ศึกษาเรื่องของสงฆ์ในลักษณะที่เป็นทางการ คือว่า ที่อาจารย์ว่าเป็นทางการ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ อาจจะมีกฎหมายเข้ามาเป็นตัวบอกอะไรบางอย่าง อันนี้อันหนึ่ง
2. การศึกษาอีกลักษณะหนึ่ง คือ ศึกษาในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงหรือปรากฏการณ์ที่ไม่เป็นทางการ ที่มันเกิดขึ้นนะครับ ในทัศนะของผม จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า ทั้งสองสิ่งนี้นั้นอาจจะ ศึกษาพร้อมกันไปได้ โดยไม่จำเป็นต้องแยกประเด็นออก เพราะผมดูว่ามันมีลักษณะหลายประการ ที่มันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา หรือรัฐกับสถาบันสงฆ์ ที่จริง ๆ แล้ว มันส่งอิทธิพลโดยตรงต่อลักษณะหรือปรากฏการณ์ที่มันไม่เป็นทางการ ผมมีความรู้สึก ถ้าสมมติว่าในยุคแรกนั้น เราจะมองเห็นว่าพระมหากษัตริย์นั้นเป็นองค์ศาสนูปถัมภกที่สำคัญและยืนอยู่ระหว่างกลางของโลก ที่เป็นโลกียะกับโลกุตตระ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นพระมหากษัตริย์จะลงมามีบทบาทสำคัญใช่ไหมครับ ในการที่จะจัดการคณะสงฆ์ในรูปของการสังคายนา แต่ปรากฏการณ์อันนี้มันเริ่มเบี่ยงเบนไปตั้งแต่ ช่วงรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา หลังจากเกิดธรรมยุตินิกายขึ้น การเบี่ยงเบนในลักษณะนี้เกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ เป็นไปได้ไหมครับว่า ลักษณะที่ปรากฏซึ่งเรียกได้ว่านอกระบบนะ ไม่ว่าจะเป็นกรณีของท่าน พุทธทาส ไม่ว่าจะเป็นกรณีของธรรมกาย อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ พยายามที่จะรวมอำนาจเข้าสู่

ศูนย์กลางของรัฐในการที่จะควบคุมสถาบันสงฆ์ หรือสร้างความเป็นเอกภาพอย่างที่อาจารย์ว่า ถ้ามองในเชิงนโยบายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการกับที่เป็นทางการนั้น มันมีปฏิสัมพันธ์สืบเนื่องกันและกันอย่างแยกกันไม่ออก นี่เป็นคำถามประเด็นที่ 2 ที่อยากจะเรียนถาม

คำถามข้อที่ 3 ที่อยากจะเรียนถาม อาจารย์คือว่า ในเรื่องของความเชื่อที่สัมพันธ์กับ พุทธศาสนา อาจารย์ได้แยกออกเป็น 2 ส่วน

ส่วนหนึ่ง อาจารย์มองพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นจารีต ตัวแทนของความเป็นจารีตอยู่ที่ พุทธศาสนาแบบไตรภูมินี้อันหนึ่ง กับพุทธศาสนาหายานเรียกว่า อาจจะเป็นพุทธศาสนาในเชิง บุญฤทธิ์อันหนึ่ง คือผูกพันกับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติและนำสิ่งนี้มาอธิบายอะไรต่าง ๆ

ประเด็นที่สองนั้น อาจารย์มองว่าพุทธศาสนา หลังยุคการปฏิรูปการปกครองหรือทำ ประเทศให้ทันสมัยนั้น มันเห็นอิทธิพลอันหนึ่งที่เข้ามาคือ การมองพุทธศาสนาโดยเอาหลักเหตุผล เข้ามา หลักเหตุผลที่ว่านั้นคือหลักเหตุผลในลักษณะของการมองโลกในเชิงตะวันตกเข้ามากำหนด ตัวแทนที่อาจารย์ยกตัวอย่าง เช่น กรณีของท่านพุทธทาสอาจจะเป็นตัวอย่างที่สำคัญอันหนึ่ง แต่ ของกรมพระวชิรญาณฯ ก็เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คราวนี้คำถามของผมก็ในส่วนนี้ก็มีส่วนว่า กรณี ของธรรมกายนั้นเป็นลักษณะที่ค่อนข้างจะสวนทาง บอกได้เลยว่าธรรมกายไม่ได้อาศัยเงื่อนไขทาง เหตุผลอย่างในเชิงของท่านพุทธทาสก็ดี หรือในเชิงที่เป็นพุทธศาสนาอันเป็นผลจากการปฏิรูปการ ประเทศให้ทันสมัยมาเป็นตัวกำหนด ธรรมกายนั้นค่อนข้างจะเน้นในเรื่องของวิปัสสนาและบุญฤทธิ์ เป็นหลัก แต่ที่น่าสังเกตก็คือว่าผู้นำของสงฆ์สำนักนี้ก็คือปัญญาชนที่เป็นผลิตผลของการศึกษาใน รูปของสมัยใหม่ ผู้ตามสำนักนี้ก็คือคนที่อาจารย์จะเรียกว่าบางกลุ่มของชนชั้นกลางหรือบางกลุ่มที่ เป็นปัญญาชน แต่ทำไมครับมันถึงเกิดลักษณะที่คล้าย ๆ กับว่า การเดินทางที่สวนกระแสเกิดขึ้น อาจารย์ช่วยกรุณาให้ความกระจ่างด้วย

Dr. Jackson

ไม่ทราบว่าจะมีเวลาพูดหรือเปล่า แต่คำถามก็ดิ้นะครับหลาย ๆ อย่าง

ข้อสังเกตแรก ๆ นะครับ บอกว่าชาวบ้านคงไม่ค่อยสนใจในเรื่องที่พูดถึง ก็แน่นอนแล้วครับ เรื่องนี้ผมเข้าใจที่พยายามที่จะชี้ว่าพวกชาวบ้าน อาจจะเป็นชาวบ้านในชนบทหรือจะเป็นชาวบ้าน ในกรุงเทพฯ อีกด้วยนะครับคงจะไม่มีใครสนใจในเรื่องนี้ ศาสนาของเขาอาจจะเป็นคนละอย่างกัน ผลต่อการศึกษาที่เน้นที่จะพูดถึงเฉพาะอะไร พุทธศาสนาที่คงจะเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองหรือสังคม ที่คนที่มีอิทธิพลทางการเมืองหรือทางสังคมที่อาจจะเรียกว่าเป็นนักการเมืองก็ได้ หรือทหารก็ได้

หรือชนชั้นกลางก็ได้ เป็นคนที่กำลังมีอิทธิพลในสังคมอย่างนั้นก็เป็นข้อจำกัด

อีกอย่างหนึ่งอาจารย์ก็พูดถึง อาจจะมีประโยชน์ที่จะทำการวิจัยเกี่ยวกับสิ่งอื่น ๆ เช่น สิ่งของศักดิ์สิทธิ์อะไรอย่างนี้ และพระปาดะโรอย่างนี้ก็เห็นด้วยนะครับ แต่ว่าผมคิดว่ามีคน ที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มาแล้วนะครับ เช่นเกี่ยวกับพระปาก็มี หรือสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ ก็คงมีคน ทำการวิจัยในเรื่องนั้นะครับ เพราะว่าเวลาของผมก็จำกัด ผมคิดว่าจะมีประโยชน์ถ้าผมจะใช้ secondary sources หมายความว่าสิ่งที่เขียนจากภาษาไทยที่ยังไม่เคยใช้ในผลการวิจัยเป็น ภาษาอังกฤษให้ฝรั่งได้รู้จะได้เข้าใจ เรื่องนี้เป็นเป้าหมายของผมอาจจะทำให้การวิจัยของผมจะ จำกัดอย่างนั้น คิดว่าคำถามแรกของอาจารย์ ผมอาจจะเข้าใจผิดแต่คิดว่ามันจะเกี่ยวกัน ที่จริง แล้วพุทธศาสนาจะได้รับอิทธิพลมากเท่าไรจากระดับการเมืองไซ้ใหม่ครับ ไม่มากนักน้อยเป็น อย่างนั้นไซ้ใหม่ครับ

ส่วนนี้ การบันทึกเทปขาดหายไป

ดร.ธีรเวทย์ ประมวลรัฐการ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ

...ผมไม่ทราบว่าอาจารย์เคยพบทฤษฎีที่อธิบายสังคมไทยมาลึกก็ทฤษฎีแล้วเกิดความไม่พอใจ แล้วก็เลยมาศึกษาอันนี้ขึ้นมา ซึ่งผมก็คิดว่า เป็นความพยายามที่ดี 30 ปีที่ผ่านมา หรือ 40 ด้วยซ้ำไป ทฤษฎีที่บอกได้ว่าอธิบายสังคมไทยก็คงมีอันที่โดดเด่นอันเดียวก็คือ Embree's "Loosely-structured Social System" ("สังคมไทยมีโครงสร้างหลวม" ของเอมบริ) แต่มันแย่ที่สุดเพราะว่ามัน อธิบายในเชิง "ทำอะไรตามใจคือไทยแท้" มันไม่อธิบายในเรื่องของการจัดระเบียบ ในเรื่องของ change เพราะว่ามันจะต้องพูดในระดับ structure เท่านั้นเองถึงจะอธิบายเรื่อง change หรือ society ได้ พอถึงตรงนี้ก็เลยมีความคิดว่า ถ้าเผื่อที่จะมีทางพูดเรื่อง change ได้ ถ้าพูดในเรื่อง structure ว่ามันมีเรื่องในระดับของ structure ก็พูดได้ในเรื่อง คณะสงฆ์ วิจิตรมาก ชัดมาก วันที่เราเถียง กันมานานพอสมควร เริ่มต้นตั้งแต่การทำทนายของท่านอาจารย์พุทธทาส มาเรื่อย ๆ มัน สะท้อนให้เห็นว่า อาจารย์กำลังสร้างทฤษฎีที่มันยังไม่สามารถ complete ได้จนมากระทั่ง คำถาม ของอาจารย์สุดท้ายนั้นแหละถึงเริ่มชัดเจนขึ้นมาโดยไม่รู้ตัวก็ได้ แล้วอาจารย์บอกว่ากำลังทำต่อไป แต่นั่นแหละคือ direction ที่ถูกต้อง คือผมมองอย่างนี้ดูเหมือนว่าการขัดแย้งของพุทธศาสนา ในเมืองไทยที่ท่านพูดในวันนี้ มันสามารถที่จะอธิบายการเปลี่ยนแปลงในเมืองไทยได้ ซึ่งมัน ก็ค่อนข้างจะขัดแย้งกันกับทฤษฎีทาง secularization ซึ่งอาจารย์เอามาอธิบาย ถ้าการ เปลี่ยนแปลงในศาสนา ความคิด ความเชื่อ ซึ่งผมค่อนข้างจะเห็นด้วยพอสมควร แต่ที่ผมจะสรุป

ตรงนี้ก็ถือว่า มันจำเป็นที่จะต้องใช้ แต่มันไม่พอหรอก ที่มันไม่พอก็เพราะว่าเรายังไม่ได้พบความขัดแย้ง ที่ไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ อย่างเช่น ขบวนการแมนฮัตตัน มันไม่ใช่ทหารเรือถูกตอนไป มันเป็นอยู่ในขบวนการของการที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยแล้ว ทหารนี้ก็มีส่วนว่าใครจะชิงอำนาจใคร เพื่อที่จะได้เป็นตัวแทนของอำนาจฝ่ายทหารเท่านั้นเอง แต่ว่าในความขัดแย้งที่จะมาถึงอุดมการณ์อย่างเช่น คำสอนในศาสนา การปฏิบัติในศาสนาเอ๋ย ที่อยู่ในบริบทนี้มันยังไม่เกิดในบริบทเดียวกัน กฎ ก.พ. เอ๋ย วินัยข้าราชการเอ๋ย อะไรต่าง ๆ ใครเคยทำทนายที่ไหน อาจจะมีก็ตามแต่ เมื่อท่านพูดถึงธรรมกายที่มันทวนกระแส และผมขอขอบคุณอาจารย์สุริชัยมากที่พูดถึงชนชั้นกลางเมื่อคืนนี้ มันจะต้องมีการปรับเปลี่ยนในอีกหลายเชิงทีเดียว ในเรื่องของอุดมการณ์ ในอันที่จะทำให้เกิด structural change ผมจบแค่นี้

Dr. Jackson

ผมเริ่มต้นที่ว่า ตั้งใจที่จะอธิบายศาสนาเท่านั้น โดยอาศัยสังคมวิทยา รัฐศาสตร์ เท่านั้น แค่นี้ก็พอแล้ว

รศ.ม.ร.ว.พฤษถีสาน ชุมพล

ที่จริงแล้ววันนี้ก็เป็นปรากฏการณ์ที่แปลกประหลาด คือ เราทำอันนี้ขึ้นมาโดยที่มีการวางแผนน้อยมากและก็มีระบบน้อยมาก แต่ความไม่มีระบบมันก็เกิดแรงปฏิกิริยาหรือเปล่าไม่ทราบหรืออะไรไม่รู้ละ วันนี้รู้สึกไม่ได้สนุกอย่างนี้มานานแล้ว แน่นอนที่สุด ผู้ที่เป็นผู้นำเสนอเรื่องก็คงจะมีส่วนมากกว่า 50 % ในการที่จะทำให้มันสนุกถึงขนาดนี้ และก็รวมถึงท่านทั้งหลายที่มาจากสารทิศต่าง ๆ ด้วย อาจจะไม่ไกลนักแต่ว่าก็หลายทิศอยู่ เพราะฉะนั้น ขอขอบพระคุณทั้งผู้ที่มาร่วมและคุณ Jackson ที่มาจุดไฟและกระตุ้นให้เราคิดถึงกับสังคมไทยของเรา หรือสิ่งที่เราไม่ค่อยอยากจะแตะ เราก็เลยไม่ค่อยได้ศึกษาลึกซึ้ง สุดท้ายก็มีของขำขำเล็กน้อย ซึ่งเป็นของขำขำทางปัญญา คือวารสารสังคมศาสตร์ 2 เล่ม ให้ไปอ่าน แต่คิดว่าไม่ใช่ฝึกภาษาไทย เพราะภาษาไทยดีอยู่แล้ว